

Roztoky elektrolytů: pH, hydrolýza solí, pufry

© Biochemický ústav LF MU (E.T.) 2013

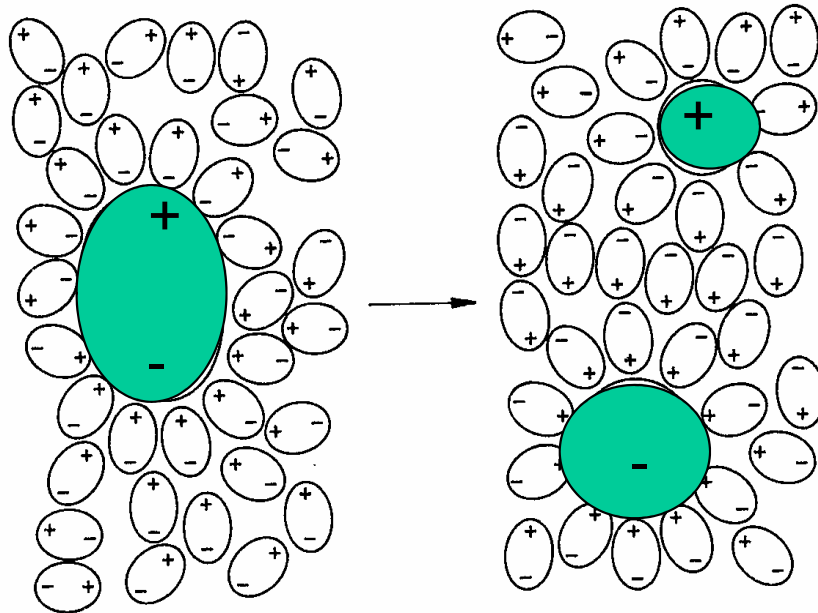
Pojmy, jejichž znalost ze střední školy je nezbytná pro porozumění přednášené látce :

- elektrolyty, jejich chování, typy elektrolytů
- chemická rovnováha, její ovlivnění, rovnovážná konstanta
- kyseliny, zásady, konjugované páry,
- autoprotolýza vody, pH
- silné a slabé kyseliny a zásady
- výpočet pH silných kyselin a zásad
- hydrolýza solí

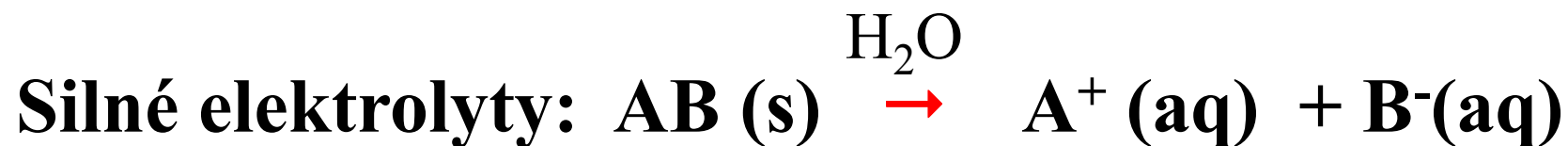
Tyto pojmy jsou zopakovány ve skriptu Lékařská chemie I

Elektrolyty

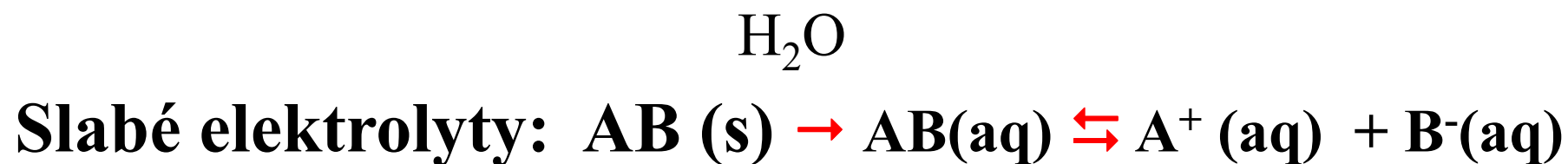
Látky, které při interakci s molekulami polárního rozpouštědla disociují na ionty

Klasifikace elektrolytů

Disociace je úplná

Disociace je částečná

Srovnejte šipky u rovnic disociace:

Silný elektrolyt $\rightarrow$

Slabý elektrolyt $\rightleftharpoons$

Elektrolyty

Silné

silné kyseliny

silné hydroxidy

všechny soli

Slabé

slabé kyseliny

slabé zásady

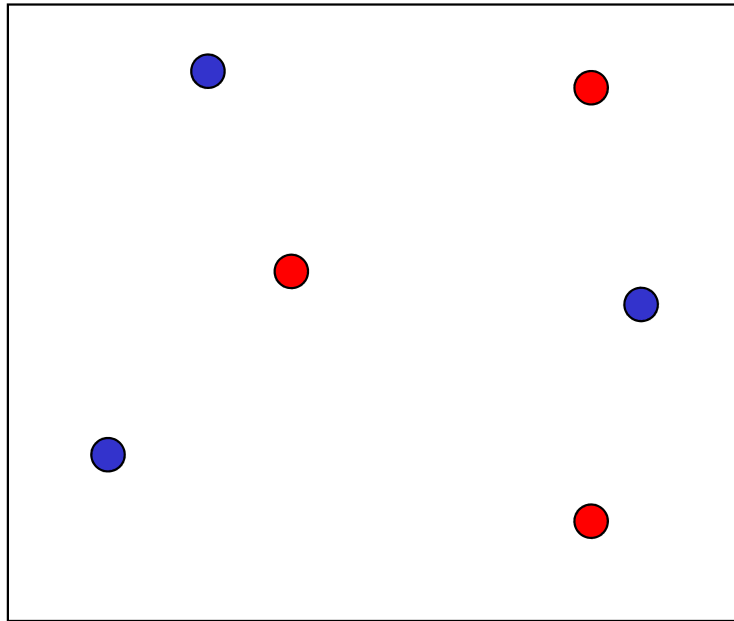
Pozor!!!

**Všechny soli až na několik výjimek (např. citrát vápenatý)
úplně disociují – jsou silné elektrolyty**

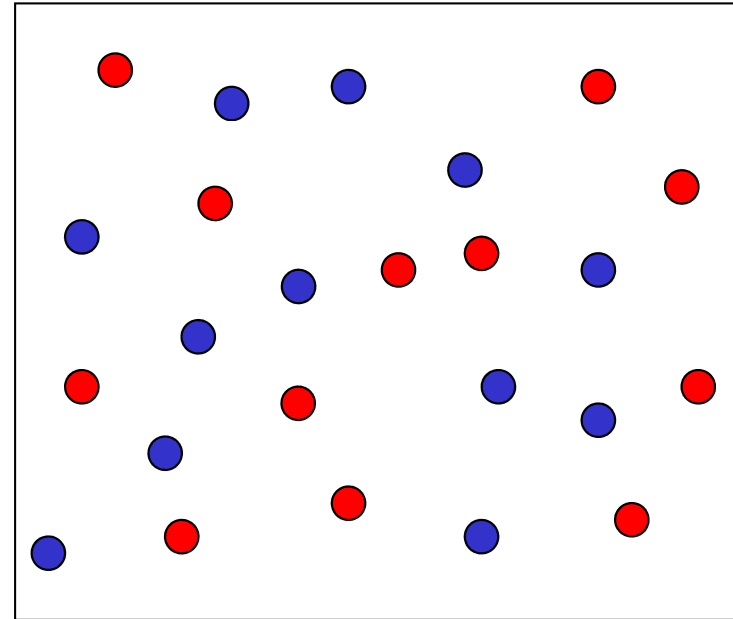
(nezaměňujte s hydrolyzou solí !!!!!!!!!!!!!)

Aktivita iontů v roztocích silných elektrolytů

Zředěný roztok

Koncentrovanější roztok

● ● Kation a anion silného elektrolytu

V koncentrovanějších roztocích silných elektrolytů se jednotlivé ionty nechovají jako nezávislé

Jejich chování je ovlivněno elektrostatickými interakcemi s ionty v okolí

Chování iontů závisující na množství iontů popisuje **aktivita**

Aktivita je mírou interakce iontů v roztoku s okolím

$$a_i = \gamma_i c_i$$

γ_i ..... aktivitní koeficient

c_i ..... koncentrace

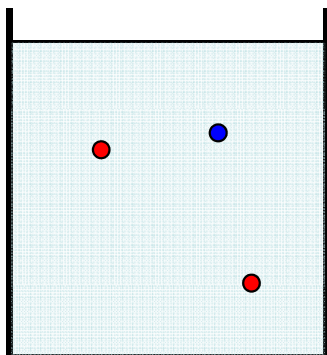
$$\gamma \leq 1$$

Výpočet aktivitního koeficientu z Debye-Hückelova vztahu:

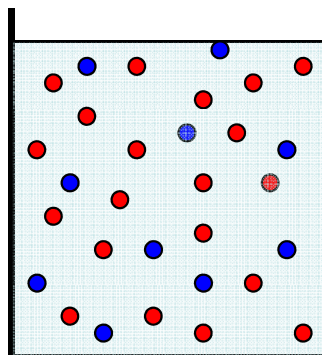
$$-\log(\gamma) = \frac{0,51z^2 \sqrt{I}}{1 + \sqrt{I}}$$

Příklady hodnot aktivních koeficientů γ :

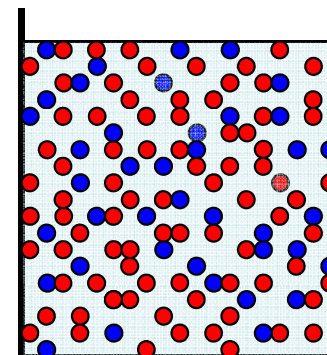
$c = 0.01 \text{ mol/l}$

$c = 0.1 \text{ mol/l}$

$c = 1 \text{ mol/l}$

γ

HCl	0.97
NaCl	0.95
H ₂ SO ₄	0.81

0.92
0.83
0.61

0.78
0.61
< 0.50

Iontová síla roztoku

$$I = \frac{1}{2} \sum c_1 z_1^2 + c_2 z_2^2 + \dots = \frac{1}{2} \sum c_i z_i^2$$

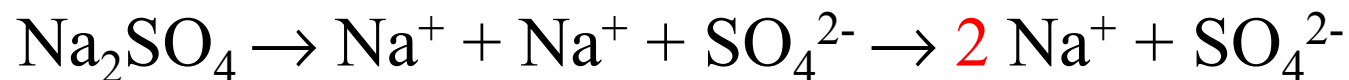
c_i – koncentrace daného iontu

z_i - náboj daného iontu

Je funkcí koncentrace a náboje iontů, charakterizuje celkovou „koncentraci náboje“ v roztoku. Ovlivňuje aktivitu iontů.

Jaká je iontová síla roztoku Na_2SO_4 o koncentraci 0,1 mol/l ?

Řešení:
$$I = \frac{1}{2} (c_1 z_1^2 + c_2 z_2^2)$$

$$c_1 = c(\text{Na}^+) = 2 \cdot 0,1 = 0,2 \text{ mol/l}$$

$$c_2 = c(\text{SO}_4^{2-}) = 0,1 \text{ mol/l}$$

$$z_1 = z(\text{Na}^+) = 1$$

$$z_2 = z(\text{SO}_4^{2-}) = 2$$

$$I = \frac{1}{2} (0,2 \cdot 1^2 + 0,1 \cdot 2^2) = 0,1 + 0,2 = 0,3 \text{ mol/l}$$

Koncentrace, koncentrace iontů a iontová síla soli

Typ soli	koncentrace c_{soli}	$c_{\text{částic}}$	Iontová síla I
Na^+Cl^-	c_{soli}	$2 c_{\text{soli}}$	c_{soli}
$\text{Ca}^{2+}\text{Cl}_2^-$	c_{soli}	$3 c_{\text{soli}}$	$3 c_{\text{soli}}$
$\text{Zn}^{2+}\text{SO}_4^{2-}$	c_{soli}	$2 c_{\text{soli}}$	$4 c_{\text{soli}}$
$\text{Fe}^{3+}\text{Cl}_3^-$	c_{soli}	$4 c_{\text{soli}}$	$6 c_{\text{soli}}$

Jakou iontovou sílu má fyziologický roztok NaCl?

Iontová síla krevní plazmy má prakticky konstantní hodnotu 0,16 mol/l, naproti tomu iontová síla moče je velmi variabilní

Acidobazické reakce

Pojem kyseliny a zásady (podle Brønsteda)

Kyselina: látka, která odštěpuje H^+

kyselina

konjugovaná báze

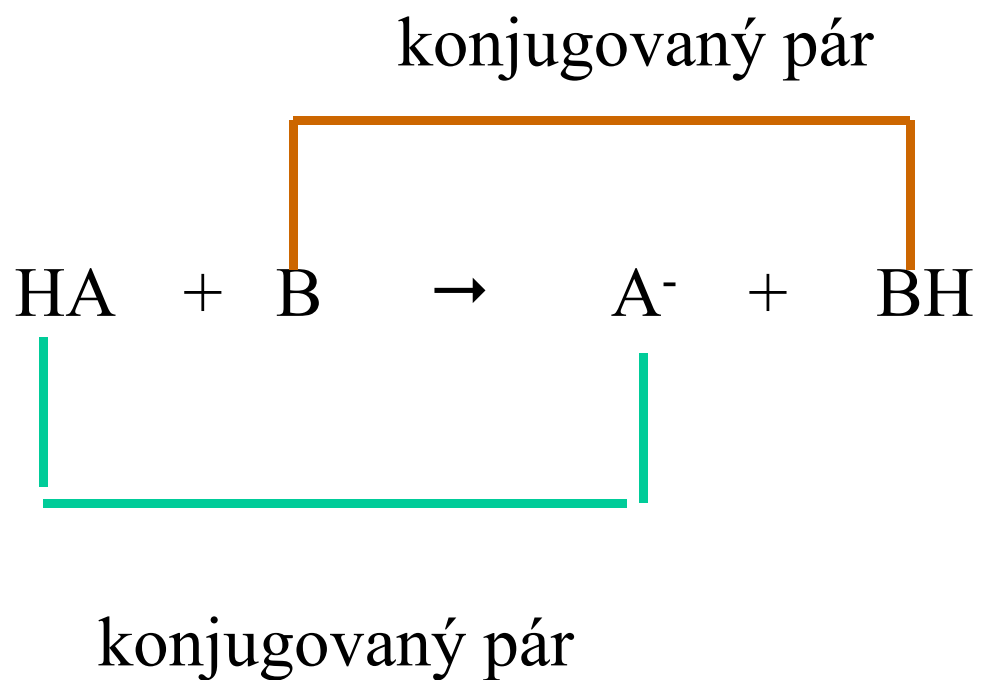
Zásada (báze): látka, která váže H^+

báze

konjugovaná kyselina

Konjugovaný pár kyselina /zásada

Ionizace vody

Voda je velmi slabý elektrolyt

Má amfiprotický charakter, může vázat nebo uvolňovat protony

Autoprotolýza vody

$$K_c = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+][\text{OH}^-]}{[\text{H}_2\text{O}]^2}$$

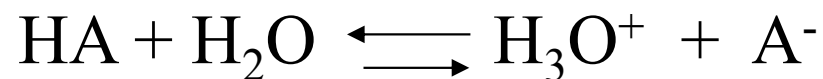
$$K_c = 1 \times 10^{-16}$$

Iontový součin vody:

$$K_w = [\text{H}_3\text{O}^+] \times [\text{OH}^-] = 10^{-14} \text{ mol}^2 \text{ l}^{-2}.$$

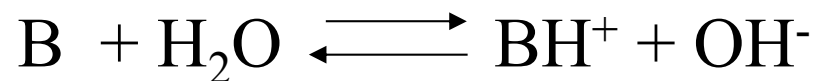
Kyseliny a báze ve vodě

Kyselina

Voda je bází, váže protony kyseliny

Báze

Zdrojem protonů pro bázi je voda
(chová se jako kyselina)

Výpočty pH silných kyselin a zásad

(opakování látky střední školy, bude krátce zopakováno na semináři 2, viz též skripta LCH I,)

Silné kyseliny a silné hydroxidy jsou **silnými elektrolyty**.

Ve zjednodušených výpočtech předpokládáme, že ve vodě zcela disociují

U jednosytné kyseliny je pak koncentrace H^+ stejná jako celková koncentrace c_{HA} a pH lze počítat jako

$$\text{pH} = -\log \text{H}_3\text{O}^+ = -\log c_{\text{HA}}$$

Obdobně platí pro silné zásady

pH slabých kyselin a zásad

Jaké pH má ocet ?

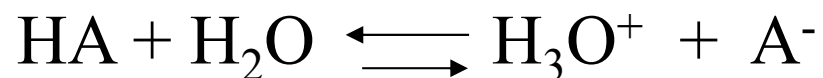
Jaké pH má roztok kyseliny askorbové?

Proč mohu pít roztok kyseliny uhličitě,
fosforečné a ne roztok kyseliny sírové ?

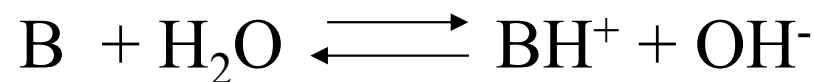

Disociace slabých kyselin a zásad

Slabá jednosytná
kyselina

Slabá jednosytná
zásada

rovnovážná konstanta

$$K_c = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+].[\text{A}^-]}{[\text{HA}].[\text{H}_2\text{O}]}$$

disociační konstanta

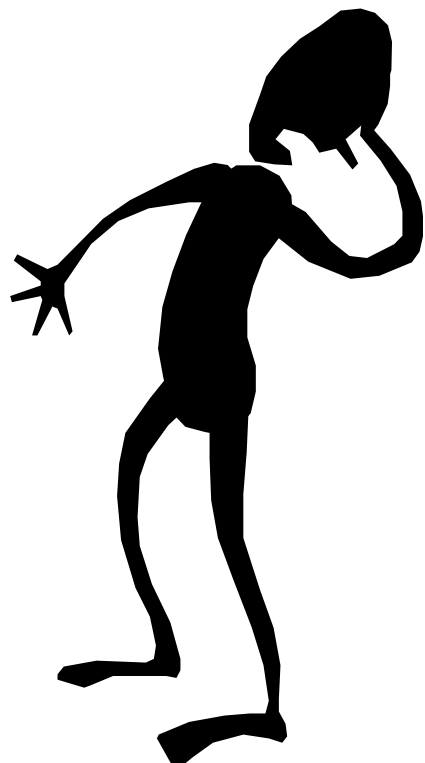
$$K_A = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+].[\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

$$K_c = \frac{[\text{BH}^+].[\text{OH}^-]}{[\text{B}].[\text{H}_2\text{O}]}$$

protonizační konstanta

$$K_B = \frac{[\text{BH}^+].[\text{OH}^-]}{[\text{B}]}$$

K_A, K_B – disociační (protonizační) konstanty

$$pK = -\log K$$

Co nám říká hodnota pK_A (pK_B) ?

- síla kyseliny nebo zásady

1- 3 .....středně silná

4-8 .....slabé

>8 .....velmi slabé

pK_A

~

pK_A hodnoty slabých kyselin

Kyselina	pK_{A1}	pK_{A2}	pK_{A3}
$(COOH)_2$	1,25	4,29	
HNO_2	3,39		
H_3PO_4	2,16	7,2	12,29
CH_3COOH	4,76		
H_2CO_3	6,35	10,3	
H_2S	7,07	12,2	
H_3BO_3	9,24	12,7	
askorbová	4,17	11,57	

pK_B hodnoty slabých zásad

Báze	pK_B	pK_a konj. kys.
guanidin	1,50	12,5
methylamin	3,36	10,64
amoniak	4,75	9,25
imidazol	6,90	7,1
pyridin	8,82	5,18
anilin	9,38	4,62
kofein	13,40	0,6

Čím silnější je báze, tím slabší je konjugovaná kyselina

Vztah K_A a K_B (pK_A a pK_B)

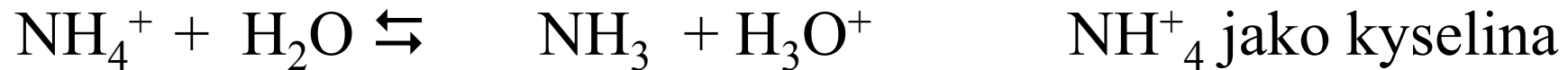
$$K_A \cdot K_B = K_V = 1 \cdot 10^{-14}$$

$$pK_A + pK_B = 14$$

Příklad: Chování amoniaku NH_3 ve vodě

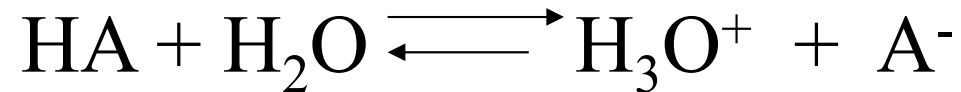
$$K_B = \frac{[\text{NH}_4^+] \cdot [\text{OH}^-]}{[\text{NH}_3]}$$

$$K_A = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+] \cdot [\text{NH}_3]}{[\text{NH}_4^+]}$$

Zjednodušené výpočty pH slabých kyselin a zásad

Slabá jednosytná kyselina o celkové koncentraci c_{HA}

$$K_{\text{A}} = \frac{[\text{H}^+] \cdot [\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

$$K_A = \frac{[H^+] \cdot [A^-]}{[HA]} = \frac{[H^+] \cdot [A^-]}{c_{HA} - [H^+]}$$

c_{HA} - celková
koncentrace všech
molekul

$[HA]$ – koncentrace
nedisociovaných
molekul

Pro úpravu vztahu zavedeme 2 zjednodušení:

1. Koncentrace disociovaných molekul u slabé kyseliny je velmi malá ve srovnání s nedisociovanými: $c_{HA} \gg H^+$

$$[HA] = (c_{HA} - [H^+])$$

$$\Rightarrow [HA] \cong c_{HA}$$

2. Z jedné molekuly vzniká disociací stejný počet kationtů a aniontů:

$$\Rightarrow [H^+] = [A^-]$$

$$K_A = \frac{[H^+]^2}{[c_{HA}]}$$

$$K_A = \frac{[H^+]^2}{[c_{HA}]}$$

**pH slabé kyseliny závisí
na její koncentraci a pK_A
hodnotě**

$$H^+ = \sqrt{K_A \cdot c_{HA}}$$

$$pH = -\log H^+ = -\log \sqrt{K_A \cdot c_{HA}}$$

Pravidla logaritmování:

- logaritmus součinu $x \cdot y =$ součtu logaritmů ($\log x + \log y$)
- logaritmus odmocniny $x = 1/2 \log x$

$$pH = -\log H^+ = -\frac{1}{2} \log K_A - \frac{1}{2} \log c_{HA} = \frac{1}{2} pK_A - \frac{1}{2} \log c_{HA}$$

Porovnání pH silné a slabé kyseliny o stejné koncentraci

HCl $c=0,1$ mol/l

$$\text{pH} = -\log c_{\text{HA}} = -\log 0,1 = \mathbf{1}$$

Hodnotu pH
ovlivňují všechny
 H^+ ionty – kyselina
je plně disociována

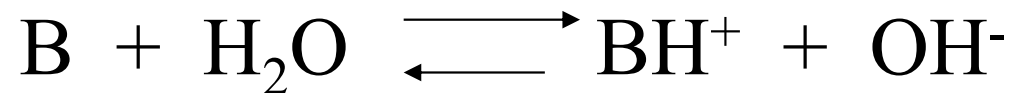
CH_3COOH $c=0,1$ mol/l $\text{pK}_A = 4,7$

$$\text{pH} = \frac{1}{2} \text{pK}_A - \frac{1}{2} \log c_{\text{HA}}$$

$$\text{pH} = 2,35 + 0,5 = \mathbf{2,85}$$

Hodnotu pH
ovlivňují pouze
disociované H^+
ionty

Slabá jednosytná báze:

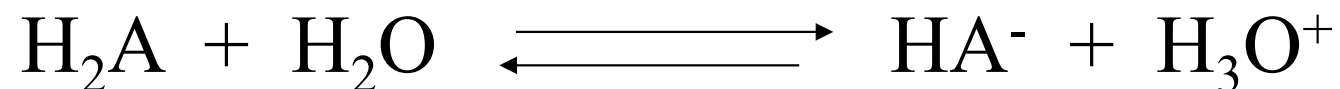

$$K_B = \frac{[\text{BH}^+] \cdot [\text{OH}^-]}{[\text{B}]}$$

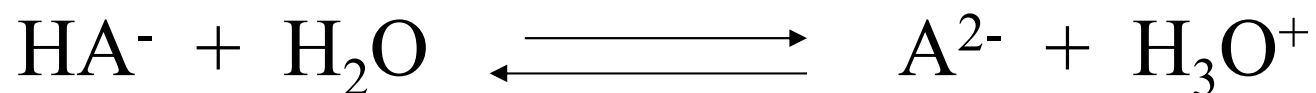
$$\text{pOH} = \frac{1}{2} \text{p}K_B - \frac{1}{2} \log c_B$$

$$\text{pH} = 14 - \frac{1}{2} \text{p}K_B + \frac{1}{2} \log c_B$$

Disociace vícesytných slabých kyselin (např. H_2S , H_2CO_3 , H_3PO_4)

$$K_{A1} = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+] \cdot [\text{HA}^-]}{[\text{H}_2\text{A}]}$$

$$K_{A2} = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+] \cdot [\text{A}^{2-}]}{[\text{HA}^-]}$$

Hodnoty pK_A u vícesytných kyselin se obvykle výrazně liší

Kyselina	pK_{A1}	pK_{A2}	pK_{A3}
$H_2C_2O_4$	1,25	4,29	-
H_3PO_4	2,16	7,20	12,29
H_2SO_4	silná	1,92	-
askorbová	4,17	11,57	-

Pokud koncentrace kyseliny není příliš nízká a rozdíl v pK je větší jak 3, ionizaci do dalšího stupně lze zanedbat a uvažovat, že ve **vodném roztoku** převažují ionty z disociace do 1. stupně.

Neplatí tedy pro kys. sírovou, kterou zjednodušeně pokládáme za silnou dvojsytnou kyselinu)

Hydrolýza solí

Soli vznikají reakcí mezi kyselinou a zásadou – neutralizací.

Při neutralizační reakci není vždy výsledné pH neutrální.

Všechny soli disociují ve vodném roztoku, ale jen některé hydrolyzují

Hydrolýza soli = reakce aniontů slabých kyselin nebo kationtů slabých zásad s vodou

ovlivňuje pH roztoku soli

Hydrolyzují pouze ty soli, v nichž je obsažen kation slabé zásady nebo anion slabé kyseliny

Rozdíly v reaktivitě iontů („silné“ a „slabé“ ionty*)

animace

Cl^- je divácký (spectator) anion, nereaguje s vodou

CH_3COO^- je anion slabé kyseliny, má tendenci reagovat s vodou a tvořit kyselinu octovou.

Reakcí s vodou se vytvoří takové množství CH_3COOH , aby byla zachována rovnováha daná disociační konstantou

*V klinické biochemii se anionty silných kyselin označují jako silné ionty

Ion,

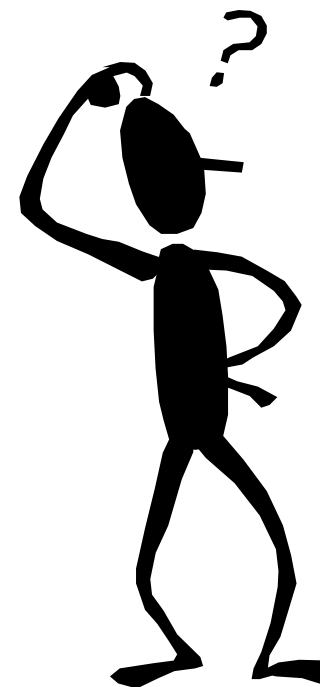
který reaguje s vodou

ovlivňuje pH roztoku

Proč má mýdlo alkalickou reakci ?

Proč je roztok sody (Na_2CO_3) alkalický ?

Proč je roztok Na_3PO_4 alkalický ?

Příklad 1:

CH_3COONa - octan sodný

(sůl **slabé** kys. octové a silného hydroxidu sodného)

1. Disociace

2. Hydrolýza aniontu **slabé** kyseliny

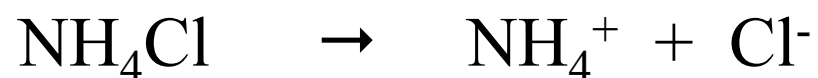
pH je mírně zásadité

Příklad 2:

NH_4Cl - chlorid amonný

(sůl **slabé** báze amoniaku a silné kyseliny chlorovodíkové, také např. pyridinium chlorid, pyrrolidinium bromid atd.)

1. Disociace

2. Hydrolýza kationtu **slabé** báze

pH je mírně kyselé

Příklad 3:

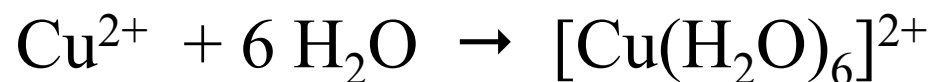
CuCl_2 - chlorid měďnatý

(sůl kationtu Cu^{2+} odvozeného od **slabého** hydroxidu a silné kyseliny chlorovodíkové)

1. Disociace

2. Vznik aquakomplexu

3. Hydrolýza komplexního aquakationtu

pH je mírně kysel^é

Příklad 4

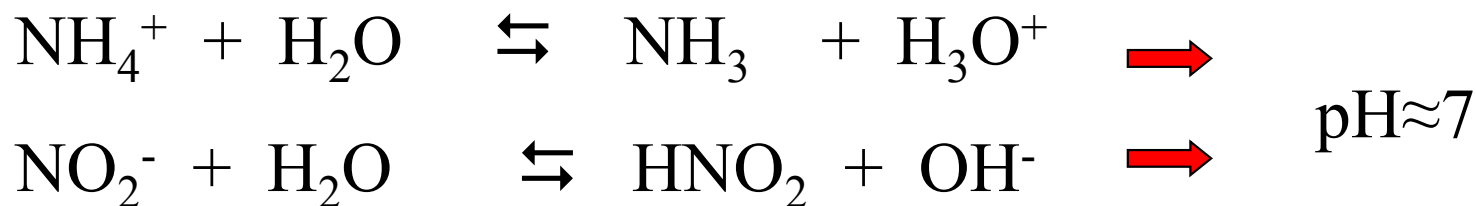

(sůl **slabé** báze amoniaku a **slabé** kyseliny dusité)

1. Disociace

2. Hydrolýza kationtu **slabé** báze a aniontu slabé kyseliny

Hydrolýza - souhrn

doplňte

Složení soli- původ iontů

kation	anion	pH
Silná zásada	Silná kyselina	
Slabá zásada	Silná kyselina	
Silná zásada	Slabá kyselina	
Slabá kyselina	Slabá zásada	

Tlumivé roztoky (pufry)

Látky, pomocí kterých lze:

- nastavit přesnou hodnotu pH
- udržet dané pH v určitých mezích
- tlumit výkyvy pH způsobené omezeným přídatkem kyseliny či zásady.

Pufry jsou nejčastěji:

- směs slabé kyseliny a její soli se silnou zásadou
(kys. octová a octan sodný)
- směs slabé zásady a její soli se silnou kyselinou
(amoniak a chlorid amonný)
- směs solí vícesytné kyseliny
(hydrogenfosforečnan a dihydrogenfosforečnan sodný)

Složení pufru

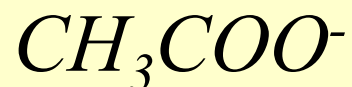
Příklad: roztok ($\text{CH}_3\text{COOH} + \text{CH}_3\text{COONa}$)

(ve srovnatelných koncentracích)

Kyselina disociuje jen nepatrně, sůl je zcela disociována

Přítomnost CH_3COO^- ze soli potlačuje disociaci CH_3COOH

Částice přítomné v roztoku:

(hlavně ze soli)

z kyseliny

ze soli

z kyseliny)

Rovnováha v roztoku: $\text{CH}_3\text{COOH} \rightleftharpoons \text{CH}_3\text{COO}^- + \text{H}^+$

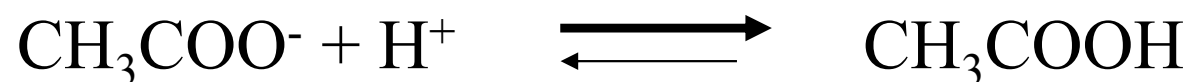
$$K_A = \frac{[\text{H}^+] \cdot [\text{A}^-]}{[\text{HA}]} = \frac{[\text{H}^+] [\text{CH}_3\text{COO}^-]}{[\text{CH}_3\text{COOH}]} = \frac{[\text{H}^+] c_s}{c_{\text{kys}}} = \frac{[\text{H}^+] c_B}{c_A}$$

Jak pufr působí

Př.: Do roztoku octanového pufru přidáme silnou kyselinu

H⁺ ionty → porušíme rovnováhu

Rovnováha v roztoku se opět obnoví, část H⁺ iontů se sloučí na CH₃COOH :

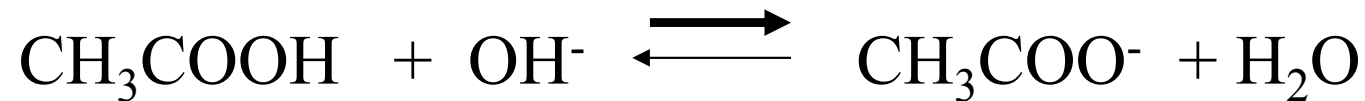

$$K_A = \frac{[\text{H}^+][\text{CH}_3\text{COO}^-]}{[\text{CH}_3\text{COOH}]}$$

•většina přidaných H⁺ je vázána jako slabá kyselina, její disociace je potlačena přítomností CH₃COO⁻

Př.: Do roztoku přidáme silný hydroxid

OH⁻ ionty → porušíme rovnováhu

Sníží se konc. CH₃COOH, zvýší se koncentrace CH₃COO⁻

$$K_A = \frac{[\text{H}^+][\text{CH}_3\text{COO}^-]}{[\text{CH}_3\text{COOH}]}$$

Aby byla zachována rovnováha, část CH₃COO⁻ iontů se sloučí s H⁺ na CH₃COOH

- přibylo iontů CH₃COO⁻, část se přeměnila na CH₃COOH

Hodnota pH pufru obecně

Pro kyselý pufr

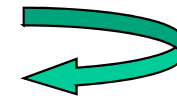
$$K_A = \frac{[H^+] \cdot [A^-]}{[HA]}$$

$$[H^+] = K_A \cdot \frac{[HA]}{[A^-]}$$

kyselina

konj. báze

po úpravě

$$[H^+] = K_A \cdot \frac{c_A}{c_B}$$

Aniont soli je konjugovaná báze

zlogaritmováním

$$\text{pH} = \text{p}K_A + \log \frac{c_B}{c_A}$$

**Hendersonova-
Hasselbalchova
rovnice**

Pro zásaditý pufr (např. $\text{NH}_4\text{Cl} + \text{NH}_3$)

NH_3 je báze

NH_4^+ je
konjugovaná
kyselina

$$\text{pOH} = \text{pK}_B + \log \frac{c_A}{c_B}$$

$$\text{pH} = 14 - \text{pK}_B - \log \frac{c_A}{c_B} = \text{pK}_A + \log \frac{c_B}{c_A}$$

**Hendersonova-
Hasselbalchova
rovnice**

Henderson-Hasselbalchova rovnice v obecném tvaru

$$\text{pH} = \text{pK}_A + \log \frac{c_B}{c_A}$$

c_B – koncentrace bazické složky pufru (sůl slabé kyseliny u kyselého pufru nebo slabá báze u bazického pufru)

c_A – koncentrace kyselé složky pufru (slabá kyselina u kyselého pufru nebo sůl slabé báze u bazického pufru)

Na čem závisí pH pufry ?

$$\text{pH} = \text{p}K_{\text{A}} + \log \frac{c_{\text{B}}}{c_{\text{A}}}$$

na hodnotě $\text{p}K_{\text{A}}$

na poměru koncentrace
soli a kyseliny

Příklad:

$$\text{pH} = \text{p}K_A + \log \frac{c_B}{c_A}$$

Jaké bude pH octanového pufru připraveného z 0,2 l kyseliny octové, $c=0,4$ mol/l a 0,3 l octanu sodného $c=0,2$ mol/l ?

$$c_B = \frac{0,3 \times 0,2}{\cancel{0,5}}$$

$$\text{pH} = 4,73 + \log \frac{0,06}{0,08} = 4,73 + \log 0,75 = 4,59$$

$$c_A = \frac{0,2 \times 0,4}{\cancel{0,5}}$$

Kapacita pufri - vyjadřuje účinnost pufri

= množství H^+ nebo OH^- iontů , které je třeba přidat k 1 l pufri, aby se pH změnilo o 1 (resp. 0,1)

$$\beta = \frac{\Delta c_{H^+, OH^- (př)}}{\Delta pH}$$

Na čem závisí kapacita pufri ?

- na poměru koncentrací obou složek
- na koncentraci obou složek pufri

Závislost kapacity na poměru koncentrací

$$[H^+] = K_A \cdot \frac{[HA]}{[A^-]}$$

$$pH = pK_A + \log \frac{c_B}{c_A}$$

Změna poměru koncentrací po přidavku silné kyseliny nebo báze je nejmenší, jsou-li koncentrace soli i kyseliny stejné

Kapacita je nejvyšší, jestliže

$$c_B/c_A = 1$$

$$\log 1 = 0$$

pak $pH = pK_A$

Účinné pufrы mají

$$\text{pH} = \text{pK} \pm 1$$

$$(c_{\text{B}}/c_{\text{A}} = 1/10 - 10 / 1)$$

Tedy pK_{A} kyselé složky pufru musí být co nejbližší pufrované hodnotě pH

Při stejném poměru obou složek pufru má větší kapacitu pufr s vyšší koncentrací

Pro určitý pokus potřebujete upravit pH vzorku vody na hodnotu $\text{pH} = 4$.

Který z následujících pufrů můžete použít?

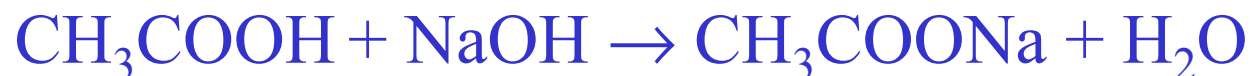
- a) borátový ($\text{H}_3\text{BO}_3 + \text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7$, $\text{p}K_{\text{A}} = 9,24$)
- b) acetátový ($\text{CH}_3\text{COOH} + \text{CH}_3\text{COONa}$, $\text{p}K_{\text{A}} = 4,76$)
- c) fosfátový ($\text{NaH}_2\text{PO}_4 + \text{Na}_2\text{HPO}_4$, $\text{p}K_{\text{A}} = 7,20$)

Jak daný pufr připravíte?

Vztah pufru k titračním křivkám

- titrační křivka vyjadřuje změny pH v průběhu titrace kyseliny zásadou nebo naopak
- je to závislost pH na objemu přidaného titračního činidla nebo % neutralizace

Např. titrace kys. octové hydroxidem sodným

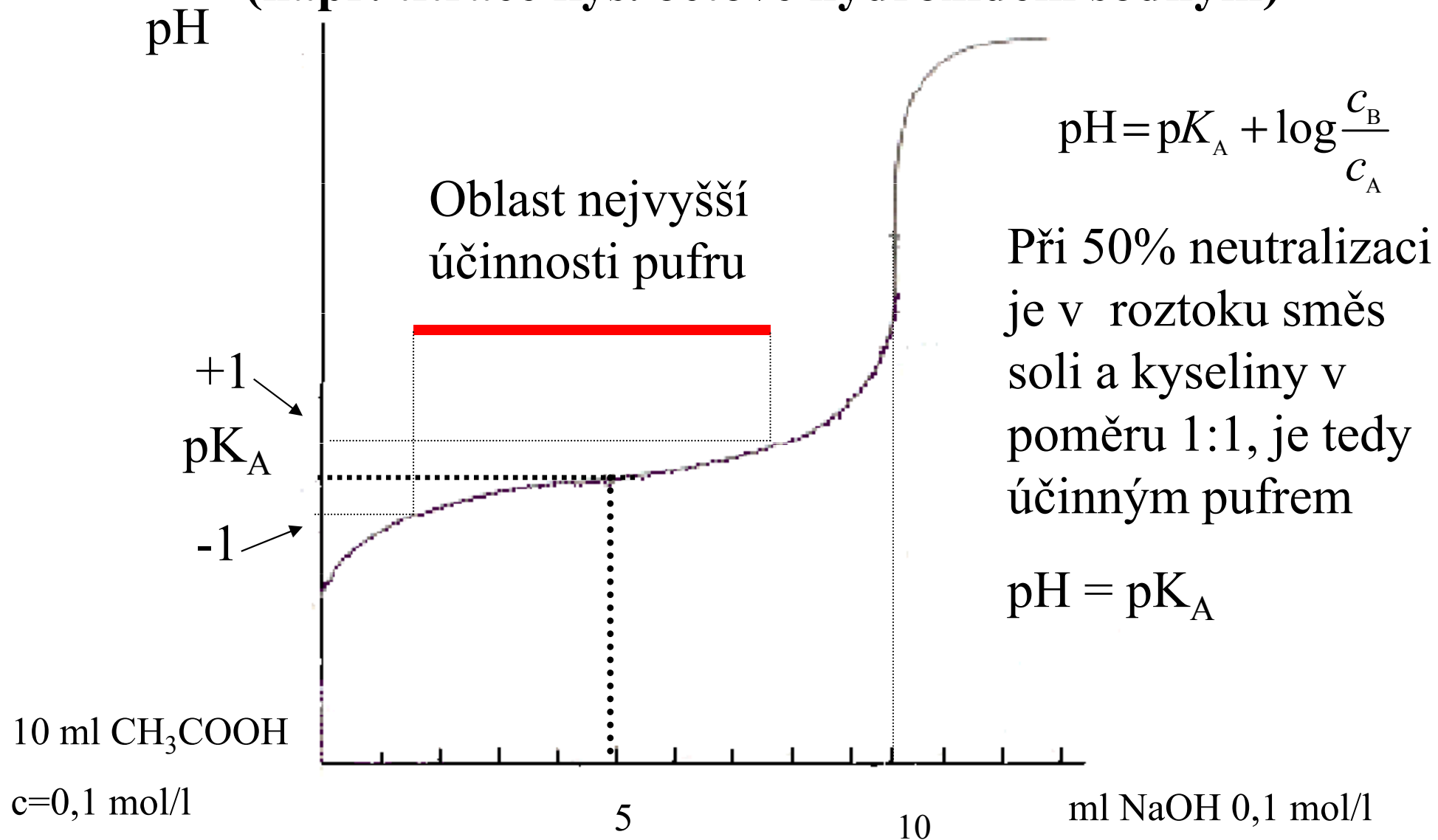

Titrací vzniká sůl, v reakční směsi je v průběhu titrace směs kyseliny a soli – tedy směs je pufrem

(na počátku jen kyselina, na konci jen sůl)

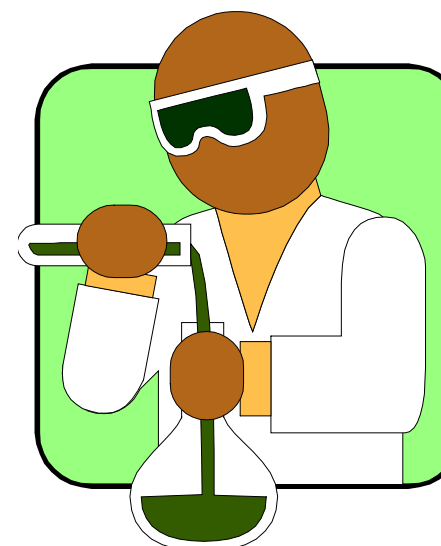
Titrace slabé kyseliny silnou zásadou

(např. titrace kys. octové hydroxidem sodným)

Jak můžeme zjistit pK_A slabé kyseliny?

Máme k dispozici pH metr, příslušnou kyselinu a NaOH ????

Vliv pH na disociaci slabých kyselin a bází

Z H.-H. rovnice lze odvodit, jaký bude poměr mezi disociovanou a nedisociovanou formou kyseliny nebo báze při různém pH

Příklad: Kyselina mléčná, $pK_A = 3,86$

V jakém stavu disociace se bude kyselina mléčná nacházet při pH

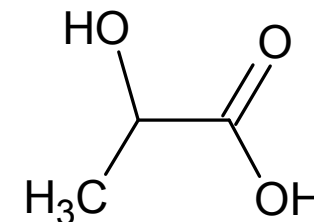
a) 2   b) 3,86   c) 7,4 (fyziologické pH) ?

a) pH=2

$$\text{pH} = \text{p}K_A + \log \frac{c_B}{c_A} \quad 2 = 3,86 + \log \frac{c_B}{c_A} \quad \log \frac{c_B}{c_A} = -1,86 \approx -2 \quad \frac{c_B}{c_A} \approx \frac{1}{100}$$

Při pH=2 poměr $c_B/c_A \cong 1/100$, tedy cca 99% molekul je v nedisociovaném stavu (-COOH)

Při pH 2 převažuje nedisociovaná forma kyseliny

b) kys. mléčná, pH 3,86 (=pK_A)

$$\text{pH} = \text{pK}_A + \log \frac{c_B}{c_A} \quad 3,86 = 3,86 + \log \frac{c_B}{c_A} \quad \log \frac{c_B}{c_A} = 0 \quad \frac{c_B}{c_A} = 1$$

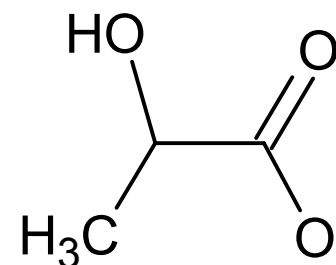
Při pH=pK_A poměr c_B/c_A ≅ 1/1, tedy **50 % molekul je v nedisociovaném stavu (-COOH) a 50% je disociováno (COO⁻)**

c) kys. mléčná, pH 7,4

$$7,4 = 3,86 + \log \frac{c_B}{c_A} \quad \log \frac{c_B}{c_A} = 3,54 \quad \frac{c_B}{c_A} \geq 1000$$

Při pH=7,4 poměr c_B/c_A > 1000/1, tedy cca 99% molekul je v disociovaném stavu (-COO⁻)

Při pH 7,4 převažuje disociovaná forma kyseliny

Vliv pH na disociaci slabých kyselin

pH	Převažuje forma
$\text{pH} \ll \text{pK}_A$	-COOH
$\text{pH} = \text{pK}_A$	-COOH = -COO ⁻
$\text{pH} \gg \text{pK}_A$	-COO ⁻

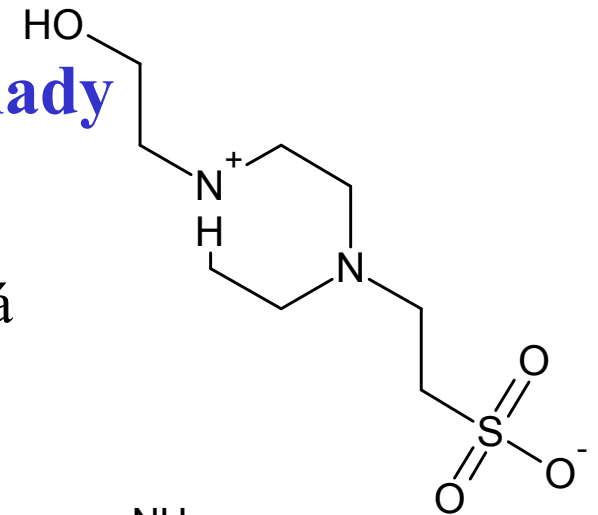
Závěr:

- Při $\text{pH} \ll \text{pK}_A$ slabá kyselina není téměř disociována
- Při $\text{pH} = \text{pK}_A$ je kyselina disociována z 50%
- Při $\text{pH} \gg \text{pK}_A$ je kyselina úplně disociována

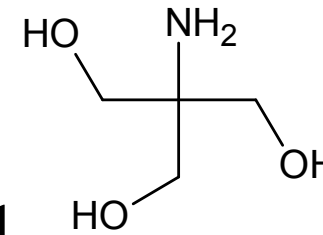
Pufrační účinky se směsí kyselina/sůl se mohou projevit jen při hodnotách pH blízkých pK_A . (viz též snímek 52)

Pufry používané v biologii a biochemii - příklady

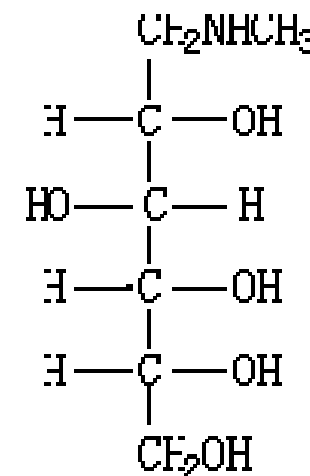
HEPES (N-2-Hydroxyethylpiperazin-N'-2-ethansulfonová kyselina a její sůl
 $pK_A = 7,3$ při 37°C)

Tris-(hydroxymethyl)-aminomethan a jeho amoniová sůl,
 $pK_A = 8,3$ při 20°C

MEG (N-methylglukamin) a jeho amoniová sůl
 $pK_A = 9,52$ při 25°C

Odhadněte, pro jaké přibližné hodnoty pH jsou vhodné tyto pufry?

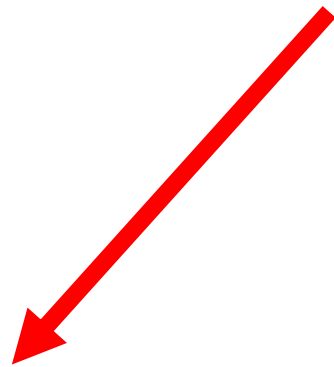
Jak se v těle udržuje konstantní hodnota pH ?

	pH
citron	2,3
pepsikola	2,5
pomeranč	3,7
buňky prostaty	4,5
buňky kost. svalů	6,9
trombocyty	7,0
erytrocyt	7,3
osteoblasty	8,5
KREV	7,36–7,44
žaludeční šťáva	1,2–3
duoden. šťáva	6,5–7,6
žluč	6,2–8,5
moč	4,8–8

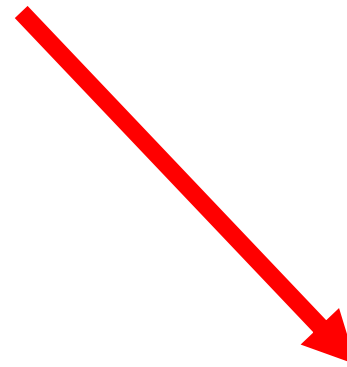
Hraniční hodnoty pH (plná krev)

$$\text{pH} = 7,4 \Rightarrow [\text{H}^+] \cong 40 \text{ nmol} \cdot \text{l}^{-1}$$

$$\text{pH} = 6,80$$

$$[\text{H}^+] \cong 160 \text{ nmol} \cdot \text{l}^{-1}$$

$$\text{pH} = 7,70$$

$$[\text{H}^+] \cong 20 \text{ nmol} \cdot \text{l}^{-1}$$

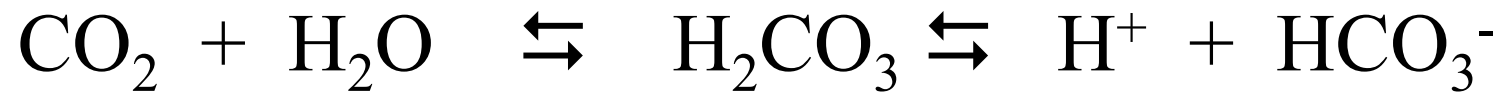
Pufrační systémy v organismu

pH krve $7,40 \pm 0,04$

Pufr	plná krev	IST	ICT
$\text{HCO}_3^-/\text{H}_2\text{CO}_3 + \text{CO}_2$	50 %	HCO_3^-	HCO_3^-
Protein ⁻ /HProtein	45 %	–	proteiny
$\text{HPO}_4^{2-}/\text{H}_2\text{PO}_4^-$	5 %	anorg. fosfáty	org. fosfáty

Všechny pufrační systémy působí koordinovaně

Hydrogenuhlíčitánový pufr (hydrogenkarbonátový)

- CO₂ se rozpouští ve vodě a jeho malá část vytváří H₂CO₃
- Koncentrace H₂CO₃ závisí na koncentraci CO₂
- Do rovnováhy zahrnujeme i CO₂

$$K_{Aef} = \frac{[\text{H}^+][\text{HCO}_3^-]}{[\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3]} = 4,3 \cdot 10^{-7} \quad (\text{voda, } 25 \text{ }^\circ\text{C})$$

$$\text{p}K_{Aef} = 6,37$$

$[\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3] = [\text{H}_2\text{CO}_3]_{ef}$ efektivní koncentrace

Její mírou je pCO₂ nad roztokem

Henderson-Hasselbalchova rovnice pro hydrogenuhličitanový pufr v krvi:

pro krev ($t = 37\text{ °C}$, vyšší iontová síla) $pK_{A\text{eff}} = 6,10$

$$\text{pH} = pK_{(\text{H}_2\text{CO}_3)} + \log \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3]} = 6,1 + \log \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]_{\text{ef}}}$$

$$\text{pH} = 6,1 + \log \frac{[\text{HCO}_3^-]}{p\text{CO}_2 \cdot 0,22}$$

parciální tlak CO_2 v kPa

$5,3 \pm 0,5$ kPa

Pro koeficient
0,22 a tlak v
kPa se udává v
mmol/l !!!!!

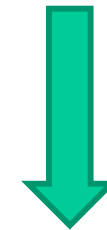
24 ± 3 mmol/l

koeficient rozpustnosti pro CO_2

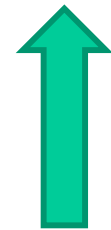
Poměr $\text{HCO}_3^- / \text{H}_2\text{CO}_3$ v krvi při pH 7,4

$$\frac{\text{HCO}_3^-}{p\text{CO}_2 \cdot 0,22} = \frac{24}{1,2} = \frac{20}{1}$$

acidosa

alkalosa

Jak působí hydrogenuhličitanový pufr ?

Otevřený systém - množství CO_2 může regulovat ventilací

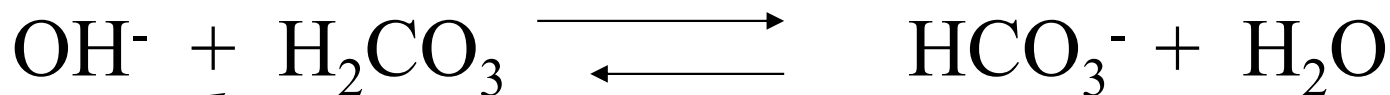

  H^+

 plíce

  OH^-

$\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O}$

 ledviny

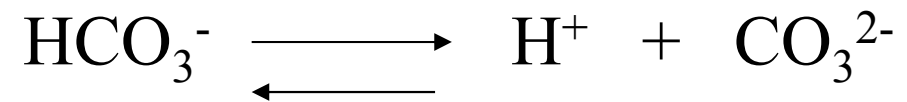
Výhoda otevřeného systému

Jaké pH bude mít hydrogenuhličitanový pufr po přidání 2 mmol H⁺ k 1 litru pufru v otevřeném a uzavřeném systému?

$$\text{pH} = 6,1 + \log \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3]}$$

	Výchozí stav	Uzavřený systém	Otevřený systém
[HCO ₃ ⁻] mmol/l	24	22	22
[CO ₂ + H ₂ CO ₃] mmol/l	1,2	3,2	1,2
pH	7,40	6,94	7,36

Disociace H_2CO_3 do druhého stupně

$$\text{p}K_{A2} = 10,25$$

nemá pro udržování pH krve význam

Proč?

Pufrační účinek bílkovin je zprostředkován některými skupinami v postranních řetězcích

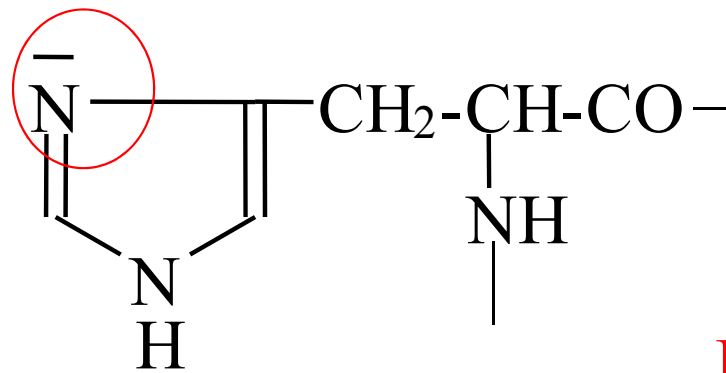
Aminokyselina	Skupina ve vedl. řetězci	pK _A skupiny
Aspartát	β-karboxyl (-COOH)	3,9
Glutamát	γ-karboxyl (-COOH)	4,3
Histidin	imidazolium	6,5
Cystein	sulfanyl (-SH)	8,3
Tyrosin	fenolový hydroxyl	10,1
Lysin	ε-amonium (-NH ₃ ⁺)	10,5
Arginin	guanidium –NH(NH ₂)C=NH ₂ ⁺	12,5

Která z uvedených AK se může efektivně podílet na udržení pH 7,4 ?

Nejvýznamnější aminokyselinou z hlediska pufračního účinku bílkovin v krvi je histidin

Reverzibilní protonizace a deprotonizace

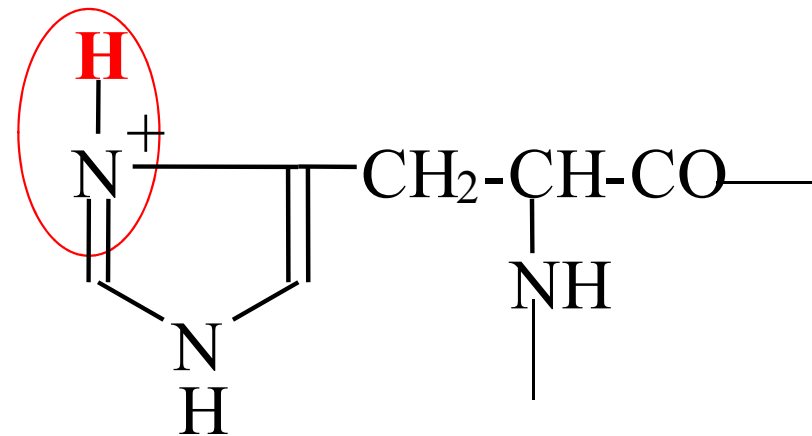
H^+

OH^-

$pK_A \approx 6,5^*$

báze

konj.kyselina

*V proteinech má pK_{A3} vyšší hodnotu, až kolem 7

**Nejvýznamnějším bílkovinným pufrem v krvi
je hemoglobin, je to hlavní bílkovina krve**

Obsahuje histidinové zbytky:

např. hemoglobin A (tetramer) má 38 histidinových
zbytků

Pufrační účinky má také albumin (hlavní bílkovina
plazmy) a ostatní bílkoviny.

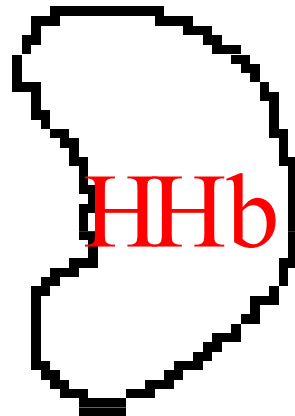
Acidobazické vlastnosti HbO₂ a Hb

animace

Animace:

Bohrův efekt

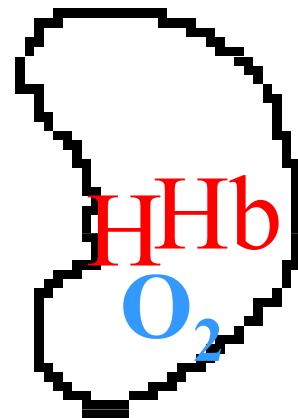
O₂

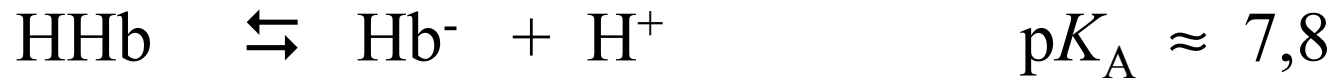
H⁺

Acidobazické vlastnosti HbO₂ a Hb

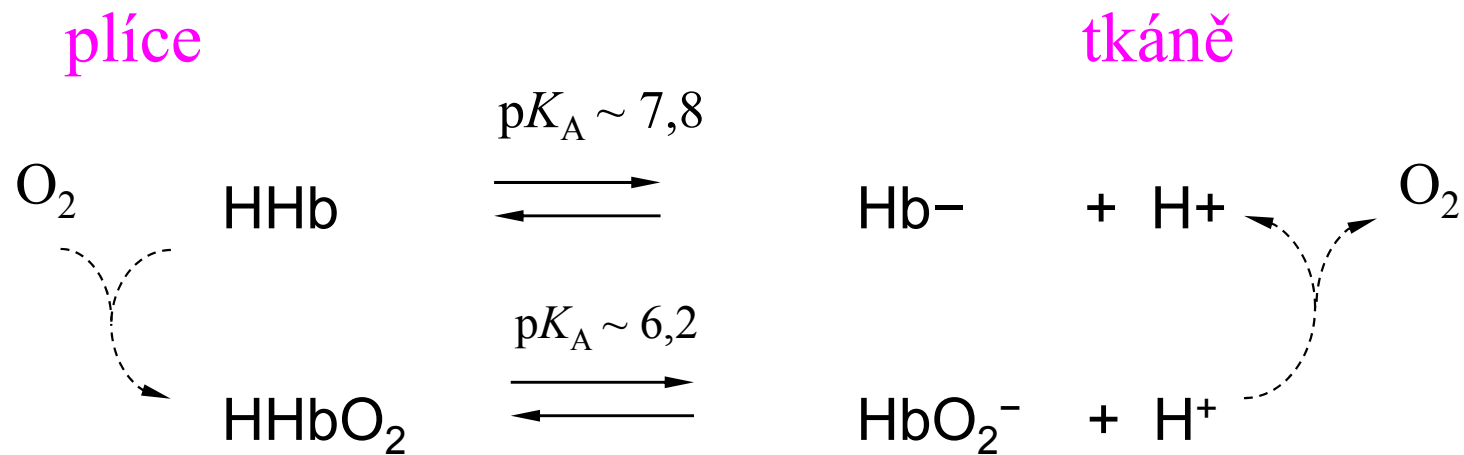
Animace

System hemoglobin/oxyhemoglobin

(jedná se o disociace histidinových zbytků)

HHbO₂ vzniká v plicích z HHb a ihned disociuje na HbO₂⁻ + H⁺

ve tkáních odevzdá HbO₂⁻ kyslík, přijímá proton a mění se na HHb

Hydrogenfosfátový pufr

H_2PO_4^- - kyselá složka

HPO_4^{2-} - bazická složka

$\text{p}K_{\text{A}2} = 6,8$

$$\text{pH} = 6,8 + \log \frac{\text{HPO}_4^{2-}}{\text{H}_2\text{PO}_4^-}$$

koncentrace fosfátů v krvi je nízká

působí jako účinný pufr v moči a v buňkách

Homeostáza vnitřního prostředí

Tekutiny, potrava

ICT

Metabolické děje

CO_2

OH^-

H^+

ECT

Plíce

Ledviny

CO_2

HCO_3^-

$\text{NH}_4^+, \text{H}_2\text{PO}_4^-, \text{SO}_4^{2-}$

~ 20 mol / d

1 mmol/d

40-80 mmol/d